

Л. Т. МАСЕНКО
ПОДНІПРОВ'Я — НАДДНІПРЯНИЩИНА — ПРИДНІПРОВ'Я

Назви, що позначають певну територію за найменуванням головної ріки, належать до окремого класу власних імен. У той же час вони не вважаються офіційними географічними найменуваннями, а тому їх, як правило, не фіксують ні тлумачні словники (відсутні вони і в 11-томному Словнику української мови), ні словники географічних назв.

У зв'язку з відсутністю чітко визначених норм територіальні назви побутують у різних мовних стилях у численних варіантах. Непослідовність у кодифікації варіантів територіальних найменувань спостерігаємо, зокрема, у перекладних словниках. До реєстру 6-томного українсько-російського словника включено назви *Подніпров'я* і *Подніпряницина*, що перекладаються одним російським словом *Поднепровье*, а також найменування *Придніпров'я*, якому відповідає рос. *Приднепровье*. 3-томний Російсько-український словник фіксує ще одну територіальну назву, похідну від найменування Дніпра, — *Наддніпряницина*, причому подає її двічі як український відповідник до рос. *Поднепровье* (поряд з *Подніпров'я* та *Подніпряницина*) і як відповідник до рос. *Приднепровье* (поряд із *Придніпров'я*). У словнику української мови Б. Д. Грінченка в окремих статтях подано дві назви — *Наддніпряницина*, що перекладається російською мовою як *Приднепровье*, і *Подніпряницина* з рос. відповідником *Поднепровье*. Словник засвідчує ще одну територіальну назву, похідну від назви Дніпра, — *Дніпряницина* із вужчим значенням «местность при Днепре».

Винесення назв *Подніпров'я* і *Придніпров'я* в окремі словникові статті передбачає неадекватність їх значення. Справді, є певні підстави тлумачити утворення *Подніпров'я* як назву великої території, розташованої вздовж обох берегів Дніпра, а *Придніпров'я* — як найменування вужчої області Дніпрового узбережжя, що безпосередньо прилягає до ріки. Таке семантичне розрізнення назв і похідних від них прикметників властиве, зокрема, мові художньої літератури, пор.: «Свого часу був [Ізот Лобода] одним з найкращих металургів, на все *Подніпров'я* його ім'я гриміло, з Макаром Мазаєм змагався» (О. Гончар. Собор). Широко вживається назва *Подніпров'я* в мові української поезії:

Дав і славу йому
В *Подніпров'ї* всьому,
І багатство, і честь, і повагу.

(І. Манжура. Ренегат).

І гомонить широке *Подніпров'я*.
Лісів дзвінких осінні багряниці.

(А. Малишко. Полустанок).

Україно моя! Зацвітали сади в *Подніпров'ї*.

(Д. Павличко. Україно моя).

Найменування *Подніпров'я* зустрічаємо і в мові сучасної преси і публіцистики: «Пушкін любив Україну. Треба ж було не просто проїжджати селами й містами *Подніпров'я*, не просто відвідувати Київ, Кам'янку, Тульчин, Катеринослав, треба ж було закоханим поглядом побачити цю землю, полюбити її просторінь, її зорі, її заселену русалками велику ріку...» (Д. Павличко. Перстень Пушкіна. — ЛУ. 5.02.37).

Аналогічне значення має в українській мові й прикметник *подніпровський*:

— Боженку, підводься. Боженку, твоя Україна устала, Земля *подніпровська*
й бужанська на бурмах суремить:
— Ходім!

(А. Малишко. Звенигора).

Іншу семантику мають прикметники *придніпрянський*, *приднепровський*, *придніпровий*. У мові української класичної і радянської літератури вони відомі у значенні «той, що знаходиться на Дніпровому березі, близько від Дніпра»: «Візьмім для прикладу *придніпрянський* пейзаж: високий берег, яр, село внизу, ще нижче Дніпро, за Дніпром на березі каплиця» (І. Франко. Із секретів поетичної творчості); «І от нема Петруся. Загребли його в *приднепровських* пісках» (Г. Тютюнник. Вир); «Стояла тиша. Плесо *приднепрове*

торкала чайка, вигнуте крило» (Л. Костенко. Над берегами вічної ріки).

Поряд із зазначеними прикметниками в українській мові побутують і паралельні утворення з префіксом **над-**: *наддніпрянський*, *наддніпровський*, *наддніпровий*: «Обминає Ганна великі биті шляхи, іде вона ярами та долинами, *наддніпрянськими* лугами» (І. Нечуй-Левицький. Дві московки); «*Наддніпровська* чайка почула й пронеслася з кигиком понад Дніпром» (М. Вовчок. Дев'ять братів і десята сестриця Галя). У поетичній мові Шевченка зустрічаємо прикметник *понаддніпрянський*:

Минаючи убогі села
Понаддніпрянські невеселі,
Я думав: «Де ж я прихилюсь?
І де подінуся на світі?»

(Сестрі).

Специфічного значення набула в українській мові територіальна назва *Наддніпрянська Україна* й похідна від неї *Наддніпрянищина*. Назва поширилась у другій половині XIX ст. Укладений в першій половині XIX ст. словник української мови П. Білецького-Носенка, в якому широко представлені територіальні назви, найменувань *Наддніпрянська Україна*, *Наддніпрянищина* ще не фіксує.

Територією виникнення назви *Наддніпрянська Україна* слід вважати західноукраїнські області. У тогочасній мовній практиці вона набула широкого значення — назва позначала не лише землі Подніпров'я, а фактично всю територію Правобережної й Лівобережної України, від якої на той час в силу історичних обставин були відірвані західноукраїнські землі, пор., наприклад, в історичному романі Р. Іваничука «Вода з каменю»: «І якщо ми нині не проголосимо гасло єдності нашої мови, думки, духу, пісні з *Наддніпрянищиною*, то завтра ми насправді станемо плем'ям рутенців, яке зникне, занидіє, загубиться». У зазначений історичний період із загальним значенням «український» вживався прикметник *наддніпрянський* і в таких словосполученнях, як *наддніпрянська мова*, *наддніпрянська література*, пор. цитату з рукописної праці А. Ю. Кримського «Історія української мови»: «Після війни, як Україна зробилася самостійною державою і впровадила в державне життя свою *наддніпрянську мову*, ми бачимо, що тая мова робить безперечний вплив і на Галичину» (А. Ю. Кримський — україніст і орієнталіст. — К., 1974. — С. 22).

Отже, історичну назву *Наддніпрянська Україна*, як і найменування *наддніпрянська мова*, *наддніпрянська література* і под. стосовно відповідного історичного періоду й території поширення, слід розглядати як сталі словосполучення. Вживання в цьому випадку інших лексичних варіантів територіальної назви й похідного прикметника порушує історичну традицію. Приклад помилкової заміни слова *наддніпрянський* на *подніпровський* можна навести з такого літературознавчого тексту: «Перебуваючи в Ужгороді й Львові (1840), І. Срезневський інформував українських зарубіжних братів про новини української (*подніпровської*) літератури, знайомив, безперечно, і з творчістю І. П. Котляревського» (Слава сонцем засіяла. — К., 1972. — С. 126).

У мові сучасної преси, публіцистики і, частково, наукової літератури поширилась практика вживання форми *Придніпров'я* у значенні, синонімічному найменуванням *Подніпров'я*, *Наддніпрянищина* — як неофіційної назви великої території центральної України, пор.: «Автори книги журналісти В. С. Степанів та І. В. Смирнов з любов'ю розповідають про *Придніпров'я* як край відомих індустріальних центрів і щедрих сільськогосподарських районів» (Прапор комунізму, 4.05.83); «Її [Катерини Білокур] твори — своєрідне художнє, але водночас документально достовірне свідчення про смаки й уподобання українського селянства 1930—1950 років, опоетизована енциклопедія культурної флори ланів, садів та городів *Придніпров'я*» (Макаров А. Світ образу. — К., 1977. — С. 216).

У такому значенні назва *Придніпров'я* кодифікована в останньому виданні УРЕ, де зазначено: «*Придніпров'я*, *Подніпров'я* — історико-географічна область, що охоплювала територію в середній течії Дніпра (тепер Київська, Дніпропетровська, сх. частини Полтавської і Чернігівської областей)...».

Слід зазначити, проте, що для кодифікації історичної територіальної назви за найменуванням головної української ріки більше підстав мають форми *Подніпров'я* та *Наддніпрянина*.

Недоцільно, на нашу думку, збільшувати кількість варіантів розглядуваного найменування у мові публіцистики таким оказіональним утворенням, як *Придніпрянина*: «На *Придніпрянині*, Поділлі, Волині, Галичині та Поліссі» (ЛУ, 8.08.85).

Щодо засвідченого в словниках варіанта *Подніпрянина*, то в сучасній українській мові він вийшов з ужитку. У класичній українській літературі таке слововживання відоме в мові П. Куліша (див. Матеріали до вивчення історії української літератури. — К.,— 1961.— Т. 2. — С. 50).

До поетизмів належить утворення *Дніпров'я*, що зустрічається в мові Андрія Малишка:

Як підводиться раннє світання
І в *Дніпрові* завітнуть сади,
Поїздів твоїх чую дихання
І людей твоїх бачу труди.

(Де здіймаються гори Карпати).

Отже, з численних варіантів сучасного неофіційного найменування великої за обсягом території України, розташованої вздовж обох берегів Дніпра, можна рекомендувати як нормативні два варіанти — *Подніпров'я* і *Наддніпрянина*, яким у російській мові відповідає *Поднепровье*. Форми ж *Придніпров'я* і *Наддніпров'я* (рос. *Приднепровье*) доцільніше вживати на позначення вузької території, що безпосередньо прилягає до одного з Дніпрових берегів.